

Хорватії, що з Альп ідуть до Дунаю”, *штрикати* “в гуцульському говорі – скакати”, *дзьобня* “гуцульська перетикана торба”.

І. Франко, як відомо, вважав, що літературна мова не може функціонувати й розвиватися, якщо вона не поповнюється неологізмами та не має тенденції до збагачення “чимраз новими елементами питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору” [1: т. 37: 207]. Тому вживання письменником гуцульських слів у оповіданнях відповідної тематики було не тільки стилістичним прийомом, а й засобом збагачення літературної мови.

Література:

1. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
2. Ціхоцький І. Мовна характеристика персонажів у прозі Івана Франка. – Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2004.

Ірина Кочан (Львів)

Іван Франко та іншомовні слова

Запозичена лексика є у кожній мові, що пов’язано із зовнішніми та внутрішніми чинниками. Це передусім політичні стосунки між різними державами, економічні, торговельні та культурні зв’язки між ними. Іншомовні слова входять у мову разом з новим, незвичним для її носіїв поняттям. У ХІХ – на початку ХХ ст. українська мова не мала державного статусу, бо не було єдиної української держави. Український народ був під владою різних держав. Галичина цього періоду перебувала під австро-угорським ярмом. Державною мовою слугувала німецька, згодом польська мови. Галицьке населення послуговувалося різними мовами і діалектами.

“І. Франко був тією особистістю, що зумів увібрати в себе і культурний досвід свого рідного народу, і регіональну культуру галичан, і європейську культуру, і світову культуру загалом: і сучасну йому, і попередню” [2: 10].

Обставини життя змусили майбутнього світоча науки і культури послуговуватися у побуті та на освітній стежі різними мовами. Він, за твердженнями багатьох дослідників, бездоганно знав німецьку, польську, послуговувався чеською і російською, читав в оригіналі французькі твори. І, поза всяким сумнівом, як випускник гімназії, глибоко знав класичні мови.

І. Франко був поліглотом, володів, окрім перелічених, ще “англійською, болгарською, єврейською, а також староеврейською, іспанською, італійською, латинською, сербською...” [2: 37].

Тому говорити про великого українського письменника, світоча науки та іншомовні слова можна у кількох напрямках:

- 1) іноземні слова у його художніх творах;
- 2) у науково-публіцистичних працях;
- 3) внесення І. Франком іншомовних слів у процесі перекладу літератури різних стилів та жанрів;
- 4) його власне ставлення до таких слів.

“Лінгвістичне франкознавство вже дослідило низку проблем і питань науково-теоретичної та словесно-художньої творчості. Однак глибина та інтенсивність лінгвістичної думки поета далеко ще не вичерпані”, – писала Т. Панько [6: 7]. Мова творів письменника привертала до себе увагу багатьох науковців, однак запозичені слова аналізували лише принагідно. До таких праць належать дослідження М. Карпенко та О. Маймескул, І. Ліпкевич, М. Онишкевича, В. Токар, І. Ціхоцького та ін.

Змальовуючи тогочасну дійсність у художніх творах, письменник послуговується іноземними словами, які тоді побутували у мовленні галичан.

а) Іншомовні слова знаходимо у поетичних творах: *абнегація* (самозречення, утримання від чогось), *геометра* (грец.) (землемір), *ібунк* (нім.) (вправа), *партер* (франц.) (дослівно: по землі), *презент* (франц.) (подарунок, підношення), *фантазія* (лат.) (уява, створення нових образів, мрія), *міриади* (грец.) (незліченна кількість). Порівняймо: “*В півиляху три богині-Долі Її стрічають, щоб по волі Її на дорогу дати **презент***” (“Три долі”). “***Фантазія** твоя хай буде многоплідна, А в серці твоїм хай горить Огнем могутнім гордість благородна, Перед ніким чола щоб не корить*” (“Три долі”); “*Сипле, сипле, сипле сніг З неба сірої безодні. **Міриадами** летять Ті метелики холодні...*” (“Сипле сніг”); “*Покоїк і кухня, два вікна в **партері**, На вікнах з квітками вазонки, В покою два ліжка, підхилені двері, Над вікнами білі заслонки*” (Третій жмуток) тощо.

Усі запозичення в поезії можна поділити на декілька груп:

1) такі, що позначають поняття мистецької сфери: *полонез, полька, кадрили, профіль, театр, флейта, декадент, ліра*, наприклад: “*Слова твої, серце кохане, то був би сумний **полонез**, а тьохкання серця – **шнельполька**, що бурею **тактів** іллесь*” (“Ах, коб я був музикантом...”, 1878); (*полонез* – урочистий бальний танець польського походження (від франц. polonais – польський); *полька* (чес. polka) – старовинний чеський парний народний і бальний танець); *кадриль* (франц. quadrille з іспан. *cuadrille* – група з чотирьох чоловік) – танець, який виконує чотири пари, поширений у багатьох народів Європи);

2) що позначають політичні, соціальні та економічні поняття: *парламент, перспектива, конституція, революціонер, парцеляція*, наприклад: “*Посумніли Вівці: “От, бач, штука! **Конституц’я** із Вовками в спілці!”*” (“Звірячий парламент”); “*Вічний **революціонер** – Дух, що тіло рве до бою...*” (Гімн);

3) що позначають філологічні поняття: *діалект, жаргон, тріолет, ідилія, легенда, пролог, епілог, строфа* тощо, наприклад: “***Діалект** чи самостійна мова? Найпустіше в світі це питання. Зви се **діалектом**, зви **жаргоном**...*” (“Антошко-ві П.”); *діалект* – (грец. – розмова, говір, наріччя); *жаргон* (франц. – мова певної

соціальної або професійної групи); *тріолет* (...і ти лукавила зо мною...) (назва твору)(*тріолет* – франц. – вірш на дві рими з восьми рядків, з яких четвертий і сьомий повторюють перший рядок, а восьмий – другий), *ідилія* (назва твору) (грец. – малюнок, невеликий вірш-пісенька);

4) релігійна лексика: *апостол*, *Коран*, *Будда*, *офіра* (“*Апостол правди і науки, котрого ждав ти день по дню, прийшов, простяг потужні руки...*” (“Шевченко і поклонники”)); (*апостол* – грец. – споряджений, посланий); “*Я...хапав звістки про Будду...*” (“*Ex nihilo*”);

5) військово-політична: *легіон*, *поліція*, *трон*, *порфіра*, *кримінал*, *тиран* (“*і легіон ім'я йому...*” (“Шевченко і поклонники”), (*легіон* – лат. – збираю, набираю); (“*Ті, як нового гостя вздріли, Позатикали вуха всі, А то й в поліцію побігли, Низько-поклонники твої*” (“Шевченко і поклонники”) (*поліція* – нім. з грец. – управління державою); “*Там вулицями стугонить Ріка народу і валить Тиранський трон...*” (“Смертельно ранений”) (*трон* – грец. – крісло);

6) наукова: *атом*, *догма*, *фікція*, *магнет*, *матерія*, *планетарна система*, *інфузорії*, “*Я, черв'як, я, незапримітний атом в природі, я вбив його, розпанахав, розвіяв*” (“*Ex nihilo*”) (*атом* – грец. – неподільний); “*Вона магнет посеред моря, Найвищий скарб, безцінний дар...*” (“Немає друга понад мудрість...”) (*магніт* – грец. – камінь); “*Безцільно, вічно круговорот отсей Іде і йтиме; сонця, планет ряди І інфузорії дрібненькі, всьому однакова тут дорога...*” (“*Душа безсмертна...*”) (*інфузорії* – лат. – влиті, введені; *планета* – лат. – та, що мандрує);

7) економічна лексика: *процент* (“*Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент...*” (“Декадент”));

8) що позначали поняття тодішнього побуту: *фіакр*, *брама*, *баль* (“*Фіакри гуркотіли по камінні, а в далі дзвін понуро щось гримів...*” (“У темну ніч я містом тихо брів...”) (*фіакр* – франц. – найманий екіпаж); “*Спішіться ж, паночку, до пекла, як до бально!*” (“І він явивсь мені...”) (*бал* – франц. ballo – танцювати);

9) вкраплення іншомовних фраз у їхній транслітерації в український поетичний текст: “*Як голосили ви так просто конфіскабль: “Ne croyant pas au Dieu necroye pas au diable!”* (франц.: не вірячи в Бога, не вірю й в чорта) (“І він явивсь мені...”); “*Еци φιλανθρωπος* – як казав колись Шеллі покійний, – і в чоловіці люблю, що чоловічне найбільше” (грец. – я чоловіколюбець) (“Стріли” Ш); “*Не опреться тій воді, вічно юній правді щирій...ані військо незчисленне, ані навіть те страшенне смерті лез віє студене в казці, в казці nota bene*” (“Ні, вдуріти доведеться...”) (*nota bene* – лат. – відзнач добре, зверни увагу);

10) іншомовна транслітерація у назвах поезій, циклів, збірок: “*Semper tiro*” (лат. – завжди учень), “*Vivere temento!*” (лат. – пам'ятай, що живеш!), “*Semper idem*” (лат. – завжди те саме), “*De profundis*” (лат. – з глибин), “*Excelsior*” (лат. – з вершини), “*Ex nihilo*” (лат. – з нічого).

б) У прозі натрапляємо на такі іншомовні лексеми: *абишит* (звільнення з війська, служби), *адоратор* (прихильник, поклонник), *ад'юнкт* (помічник судді), *алярмува-*

ти (тривожити, зчиняти галас), *двірець* (пол. – залізничний вокзал, станція), *люстратор* (ревізор), *матура* (іспит на атестат зрілості), *резигнація* (зречення, відмова від чогось), *рейтерада* (відступ), *рекурс* (оскарження), *сакрамент* (назва обрядових актів у католицькій церкві), *термін* (час навчання у ремісничій майстерні), *термінатор* (учень, що вчиться ремесла у майстра), *сертифікат* (посвідчення) тощо.

У малій прозі окремі оповідання містять низку іншомовних лексем, що супроводжують авторський виклад і мову персонажів. Наприклад, у творі “Вільгельм Тель” нагряпаємо на слова: *театр*, *циліндр*, *фіакр*, *ложа*, *опера*, *білет*, *доктор філософії*, *характер*, *парфуми*, *оркестр*, *увертюра*, *бінокль*, *акорди*, *тон*, *дисонанс*, *фантазія*, *амфітеатр*, *лорнет*, *елемент*, *атом*, *актор*, *сцена*, *фігура*, *флейта*, *публіка*, *газети*, *капітал*, *кар’єра*, *драма*, *кантон*, *атмосфера*, *провінціал*, *революціонер*, *ідеал*, *реферат*, *політика* тощо. У новелі йдеться про відвідини театру молодого зарученою парою напередодні весілля. Спілкування з коханим, його поведінка у театрі розчаровують героїню твору – Ольгу, викривають справжню сутність її майбутнього чоловіка, і вона покидає його. Порівняймо: “*Але нараз **тони** затремтіли якось тривожно серед загальної гармонії тут і там проривається пискливий **дисонанс**; чути глухі удари великого бубна, мов далекий гуркіт грому. Світло **ламп** мліє, тускніє – робиться якось душно, понуро, мов перед бурєю. Розбурхана **фантазія** Олі чародійською силою снує нові образи...*”. Або: “– Ну, а ти виступиш на тім вічу з яким **рефератом**?...”

– *Професорам заборонена всяка політика...*”

У деяких творах І. Франко вільно вводить нетранслітеровані фрази іноземною мовою, щоб якнайточніше передати мовлення тогочасних галичан. Це краплі польських фраз, латинських, німецьких тощо. Наприклад: “...вийшовши з тюрми, я почувся свободним, як птах у воздуху (як той німець каже: *vogelfrei* (нім. вільна птаха) (“Моя стріча з Олексою”); “– *E, niema nadziei!* – була стала відповідь пана доктора, до котрої він ще звичайно долучував: – *Niech ich tu wszystkich jasne pioruny!* або: *Przekete chelopstwo, – samo sobie winno – utera, a wodkę pije!*” (пол.: – немає надії. Хай їх тут усіх ясні громи! Проклята мужичня, – сама собі винна – вмирає, а горілку п’є) (“Моя стріча з Олексою”).

“*А відтак підвівся на підлозі, сів і, обертаючи своє біляве лице без барви і без виразу до Андрія, спитав:*

– *Et dominus...intelligit latine?* (лат. – Чи пан... розуміє по-латині?)

– *Intelligo.* (Розумію)

– *Et germanice?* (І по-німецькому?)

– *Intelligo.* (Розумію)

– *Und Sie... Sie kennen die allgemeine Geschichte von Gindely, – die hat man mir abgenommen, – drei Bände Geschichte des Alterhums, Geschichte des Mittelalters und die... die Geschichte der neuen Zeit...* (нім. – І ви... ви знаєте всесвітню історію Гінделі, – її в мене відібрали, – три томи: давня історія, середньовічна історія... та історія нових часів) (“Моя стріча з Олексою”).

Іншомовну транслітерацію знаходимо і в заголовках його творів, наприклад: “Schönschreiben” (“Красне писання”).

Окремі запозичені слова ужиті у Франкових творах дещо з відмінним значенням, ніж нам вони відомі сьогодні. Так латинське слово *циркуль* позначає не креслярський інструмент для проведення кіл та їхніх дуг (СІС, 921), а округу, місцевість. Порівняймо: “*А він, бачите, родився в тутешнім **циркулі** та й узявся приїхав сюди, ніби до війська ставитися...*” (“Моя стріча з Олексою”). Або: *авансувати* у письменника позначає не давати аванс, а діставати підвищення по службі, *ад’юнкт* у сучасних словниках: 1) особа, яка готується у вищому військовому навчальному закладі до науково-педагогічної чи науково-дослідної роботи; 2) у деяких державах Західної Європи – помічник професора, молодша наукова посада (СІС, 27). У Франка – помічник судді. А слово *авторитарний* Словники іншомовних слів пояснюють як 1) заснований на беззастережному підкоренню владі, диктаторський; 2) той, хто прагне утвердити свою владу, вплив (СІС, 19). У Франка вжито зі значенням *авторитетний*, а лексема *декрет* (постанова з якогось питання, що має силу закону, урядовий акт, що видається в порядку управління) позначає строк ув’язнення. Порівняймо “– *Бійся Бога, чоловіче, що ти робиши? Чи не можеш уже спокійно досидіти тої решти **декрету**?*” (“Панталаха”). Аналогічно слово *капітуляція* (припинення опору, відмова від боротьби) позначає “строк, термін”: “...а сам спакував свої вбогі манатки, пішов знов до військової команди і замельдувався, що хоче служити другу **капітуляцію**, себто других дванадцять літ...” (“Панталаха”).

Чимало іншомовних слів належать до спеціальної лексики чи термінології. У творах великого Каменяря знаходимо:

1) загальнонаукову лексику з іншомовними коренями: *ідентифікувати, тенденційний, компаративний, релятивний, абсолютний, консективенція, абсурд, дипломований, ефект, ілюзія* тощо, наприклад: “*Він не тільки **дипломований** чоловік, він, без сумніву, талановитий і знаючий чоловік. ...Бачите, усе наше знання – **релятивне** тим, що **абсолютна** правда самою природою річі закрита перед нами. Люди **позитивного** знання знають се найліпше і завсіди мовлять: ось тут ми стоїмо на твердому ґрунті правди, наскільки вона взагалі доступна нашому пізнаванню. Люди **компаративного** знання дивляться на справу зовсім інакше. Їм досить сказати: сей чи той учений сказав те, се, третє, п’яте, десяте. ...У нього на тій і тій стороні є така й така помилка, недоладність, **неконсеквенція**. Як можна писати такі **абсурди**! Я, доктор Бессервіссер, знаю і тверджу, що се **абсурд** – значить я ближче правди, я більший учений від тамтого...*” (“Доктор Бессервіссер”). “*Після гарячих спорів о **теорії**, після читання найкращих, найосновніших писань про занімаючий їх предмет, вони мимоволі заглядали один одному в очі...*” (“На дні”);

2) правничо-тюремну *арештант, надпрокуратор, кримінал, патруль, жандарм, адвокат, рекурсувати, резолюція* та ін., наприклад: “...– **Патруль! Арештант** утік! – закричав ключник, стаючи в отворених дверях” (“Панталаха”);

“Поїхали ми, напитували **адвоката**, русина, заслуженого, кажуть, і щирого...” (“Ліси і пасовиська”);

3) військову: **карабін**, **позиція**, **капрал**, **барикади**, **вахмістр**, **резервіст**, **генерал** тощо, наприклад: “Один ступінь від порога **капрал** зупинився і задзеленькотів невеличкою залізною колодкою, що телібмалася при малих букових, вимитих і зовсім майже неокочаних дверях” (“На дні”);

4) філософську: **еклектицизм**, **меланхолія**, **ідеал**, **філософія**, наприклад: “Але його нерви, не привичні до такого мучеництва, не давали **вспокоїтись** такою **філософією**...” (“Місія”);

5) політичну: **радикал**, **клерикал**, **політика**, **революціонер**, **маршалок**, **пропаганда**, наприклад: “...Хто сказав. Що хто до тридцяти літ віку не був **революціонером**, той хіба дурень; але це більший дурень, хто по тридцятім році віку був би **революціонером**...” (“Вільгельм Тель”);

6) мистецьку: **орнамент**, **опера**, **театр**, **увертюра**, **акорди**, **тони**, **сцена**, **актори**, **флейта**, **публіка**, **драма**, наприклад: “Ідучи попри ті стіни, розмальовані в зелені квіти та **орнаменти**, нікому, напевно, й на думку не прийшло, що за ними могло критися щось погане...” (“На дні”); “**Театр** був уже повний, **оркестр** якраз лагодився розпочати **увертюру**...” (“Вільгельм Тель”);

7) фінансово-економічну: **крейцар**, **ринський**, **гульден**, **конскрипція**, **комісія**, **капітал**, **ринок**, **аренда**, **арендар**, **контракт**, напр.: “За 10 **крейцарів** хліба на день мало, а ту ще солі купити, цибулі **десь-колись**...” (“На дні”); “На другий день рано, **десь так** у обіда, вже **конскрипція** в селі. Списують...” (“Ліси і пасовиська”); “...пан писар, віддавши Менделеві еконтракт і довго щось із ним перешептавши, пішов додому...” (“Яць Зелепуга”);

8) релігійну: **костел**, **апостол**, **аскет**, **апостольство**, **єпископ**, **єзуїт**, **католик**, наприклад: “Він забрав і його з собою і помістив його в Кракові у **патерів-єзуїтів**, заплативши досить значну суму за його виховання...” (“Місія”); “В Кракові він задержався кілька день, щоб зібрати деякі потрібні інформації і порозумітися з **єпископом**...” (“Місія”);

9) освітнянську: **гімназія**, **ученик**, **професор**, **доктор**, **реферат** та ін. наприклад: “Найбільшою втіхою для нього було **натрафити** на хороших **професорів**, котрі б вміли зацікавити, давали би **поле ученикові** для власного мислення, заохочували б до власної праці...” (“На дні”);

10) виробничо-професійну: **цех**, **цехмістр**, **інструмент**, “...До якого би то **цеху** я міг би належати...” (“Домашній промисл...”);

11) загальноповсякденну: **циліндр**, **тротуар**, **туалет**, **фрак**, **коридор**, **асфальт**, наприклад: “– Якже ж те можна, **серденько**. **Ложка** заплачена, **фіакр** замовлений, а ще до того таку **гарну оперу** грають...” (“Вільгельм Тель”).

Ужиті запозичення є словами французького походження: **авторитарний** (владний), **парцеляція** (розподіл землі), **парфуми** (пахощі), **капрал** (саргал – військове звання молодшого командного складу); **барикади** (barricade від barrique

– бочка); *карабін* (carabine – гвинтівка, рушниця); *фрак* (frac – чоловічий парадний одяг); *тротуар* (trottoir – пішоходна доріжка); туалет (toilette від toile – полотно); латинського: *арештант* (arrestum – судова постанова), *надпрокуратор* (procurator – розпорядник, управитель), *кримінал* (criminalis – злочинний), *інспекція* (inspektion – огляд, розгляд), *ревізія* (revisio – перегляд), *позиція* (position від pono – розміщую, ставлю); *капітуляція* (capitulatia – припинення опору); грецького: *циліндр* (χυλινδροξ); *ідіот* (ιδιот – невіглас, неосвічений), *історія* (ιστορία – розповідь про минулі події), *атмосфера* (ατμοσφαιρα – пара + сфера); *меланхолія* (μελανχολια від μελας – чорний + χολη – жовч); російського: *оружжя*, *сустави*, *дежурний*; німецького: *штаба* (Stapel – предмет правильної геометричної форми), *майстер* (Meister – умілець); польського: *шпиталь* (szpital з нім. Spital – лікарня), *покії* (pokój – кімната), *потрафити*, *градулювати* (gratulacia – вітання, поздоровлення); арабського: *кайдани* тощо.

Деякі лексеми уживає письменник в іншому, переносному значенні, порівняймо: “...А **ту** скоро, йно показався, став коло косяцьола, на самім виднім місці, аж зараз **апостоли** божі прискочили, та понід ребра, та: кліне ваше ці, просимо до покоїв...” (“На дні”).

Окремі слова творить сам письменник, поєднуючи основи різних мов, зокрема: *шнелъполька* (шнель – нім. швидко + чес. полька) = швидка полька або відтворює у мовленні персонажів у дещо спотвореному вигляді: *екзекуція* – *здекуція* (конфіскація майна), *креператор* замість *прокуратор*, наприклад: “– Та, синку, так! – піддержував його один кухар. – Плюю на директора! До **прокуратора** вдайся! Той тобі догодить! – Не хочу до **креператора**! – скрикнув Прокіп, у якого слово “**креператор**” в’язалося зі словом “*креперувати*” і значило щось нечувано страшне та грізне...” (“Панталаха”).

в) У великих прозових творах – повістях, романах – натрапляємо на цілі блоки запозичень з певних професійних галузей. Зокрема у романі “Перехресні стежки” вжито латинські лексеми: *доктор* (учитель), *інструктор* (упорядник, організатор), *інспектор* (наглядач), *регистратура* (відділ, місце, де знаходяться документи), *субординація* (службова підлеглисть молодшого старшому), *фамілія* (родина, сім’я), *вакації* (звільнення, відпустка, канікули), *операція* (дія, вплив), *президент* (той, хто головує, сидить попереду, керівник товариства), *протекція* (прикриття, захист) *трибунал* (судилище), *канцелярія* (відділ, що відає службовим листуванням), *клієнт* (підопічний), *церемонія* (благоговіння, культовий обряд); грецькі: *практикант* (діяльник, студент, учень), *симпатія* (співчуття), *гімназія* (навчальний заклад), *канонік* (той, хто дотримується правил, норм); італійські: *кар’єра* (успішне просування в службовій, громадській, науковій діяльності); французькі: *готель* (від лат. hospitalis гостинний), *кавалер* (вершник, лицар), *комплімент* (вітання), *гренадер* (той, хто метав гранати), *комісар* (уповноважений), *цивілізація* (громадськість, держава), *комітет* (від лат. доручаю), *організація* (будова, структура), *компанія* (група осіб, підприємство); німецькі: *кельнер* (офіціант), *вексель* (боргове зобов’язання);

англійські: *веранда* (прибудова до будинку); польські: *мазурка* (мазовецький танок), *костел* (церква), *вельон* (вуаль), *бурмістр* (з нім. бургомістр), *ксьондз* (священик); іспанські: *матадор* (вбивця); російські: *женицина* (жінка), *оружжа* (зброя), *часть* (частина), *дрож* (тремтіння, дрижання), *красавиця* (красуня) та ін.

Окремі слова у Франковому тексті мають відмінне від сучасного написання й звучання: *мундур* (замість мундир), *претенсії* (замість претензії), *переграф* (замість параграф), *коритар* (замість коридор).

Виявлено і комбіновані слова: *хлопоман*, *хлопістика*.

Мовознавчі терміни: *партиципiальнi конструкцiї*, *тирада*; літературознавчі: *анекдот*, *сентименталізм*; військові: *фельдфебель* (нім. унтерофіцерський чин), *атака*; юридичні (правничі): *адвокат*, *адвокатура*, *апеляція*, *параграфи*; суспільно-політичні: *маршалок*, *матадор*, *офіціал*, *соціаліст*; філософські: *фаталізм*, *альтруїзм*, *абнегація*, *демагог*; економічні: *банкiр*, *банк*, *вексель*, *фабрика*; медичні: *епілептик*, *ідіотизм*; психологічні: *апатія*, *темперамент*, *меланхолія*, *характер*; освітiанські: *семiнарiя*, *гiмназiя*, *лекцiя*, *унiверситет*, *екзамен*, *школа*; мистецькі: *театр*, *комедiя*, *фортеп'яно*.

Деякі ужито у переносному значенні: “Вона чекає тільки нагоди, коли ви в добрім настрою, щоб затроїти вам його (гарбуз); вона як той ворог у засідці, вибирає для **атаки** хвилю, коли ви найменше того надієтесь”. “По кількох днях прийшла **катастрофа**, певно, що неприємна, але не для неї самої”. “Доктор Рафалович виступив відразу новатором, консеквентним (послідовним) і впертим: він одразу зробив свою канцелярію руською і поклав собі правило, що ні один “кавалок” із неї не сміє вийти на іншій мові, як тільки на руській. Се була правдива **революція**...”

Тут так само натрапляємо на інше значення відомих запозичень, наприклад: *реставрація* (у значенні ресторан), *кавалер* (нежонатий, замість залицяльник), *матадор* (не учасник кориди, а особа, що посідає поважне становище).

За частиномовною характеристикою це іменники (*апетит*, *софа*, *революція*, *катастрофа*, *атака* тощо), прикметники (*кваліфікаційний*, *номінаційний*, *цинічний*, *економічний*, *кримінальний*, *бюрократичний*, *канцелярійний*), дієслова (*гратулювати*, *організувати*, *гендлювати*, *компрометувати*, *процесувати*), прислівники (*фальшиво*, *формально*, *методично*).

Чимало іменників суто книжних, абстрактних з суфіксами **-ізм**: *аристократизм*, *соціалізм*; **-ист**.

У тексті є нетранслітеровані вкраплення іншомовних фраз: чеських: (“*Ne boj se Mariska, ja te budu pomalenku riza!*” (“Не бійся, Марусю, я тебе помаленьку різатиму)); латинських: “*Mater dolorosa*” (“Скорботна матір”), “*Русин, що не клониться під польське ярмо, не лижеться до польської єрархії, – се або демагог і соціаліст, або москаль. Tertium non datur* (третього не дано)”; німецьких: (“*A в таких випадках я буваю зовсім ungemütlich* (не добродушний, непривітний, не в настрої)”, “– *Ach? Junger Mann, Junger Mann!* – мовив староста, звичаєм старих бюрократів, закидаючи по-німецьки і плеюючи Євгенія по плечі. – *Sie verstehen nichts*

von Politik (Ах, молодий чоловіче! Ви нічого не тямите в політиці!); польських: “Страхоцький звичайно дрімав під час розправи або, обернувшись плечима до публіки, писав пальцем по склі, писав усе одне-однісіньке слово “*dobrze*”...”.

Мова твору свідчить про те, що Галичина кінця ХІХ – початку ХХ ст. була європейським краєм з високорозвиненою культурою, передовими політичними, соціальними та економічними поглядами. Мовлення її людей не замикалося в межах однієї мови, а послуговувалося словами, звичними на той час для населення західноукраїнських земель: польськими, німецькими, російськими, чеськими тощо. “Макаронічність” такого мовлення, куди входили, крім запозичень, діалектні, просторічні лексеми, з одного боку, сприяла реалістичності зображень, з іншого – показала нам мовний зріз певної території і певного часу. Як бачимо, чимало іншомовних слів, відомих і сьогодні, існувало і тоді, щоправда, деякі із них з дещо іншим, відмінним від сьогоднішнього, значенням чи написанням.

У науково-публіцистичних працях І. Франко також не обходився без запозичених слів. Залежно від того, про що писав учений, лексика твору наповнювалася фаховими словами, як національними, так і запозиченими. Серед них: *москвофіли*, *кореспонденція*, *конспект*, *історія*, *література*, *українофіл*, *критика*, *факти*, *клерикали*, *перспективи*, *практик*, *містицизм*, *акорди*, *трагедія*, *рenegат*, *патріотизм*, *субвенція*, *конкуренція*, *темперамент*, *сангвіністичний*, *бібліотека*, *консисторія*, *рефлексії*, *парафія*, *сотрудничество*, *істерія*, *реакція*, *психіатр*, *ілюзії* тощо (“Двоязичність і дволичність”); *фальш*, *фарисейство*, *історіографія*, *реформи*, *інтелігенція*, *нація*, *атмосфера*, *концерн*, *політика*, *європеїзація*, *коронація*, *амністія* (“Сухий пень”); *телеграф*, *телефон*, *здекуція*, *ліцитація*, *цивілізація*, *бібліотека*, *піраміди*, *фараон*, *реєстр*, *деморалізація*, *мануфактура*, *майстер*, *машина*, *фабрика*, *карабін*, *артилерія*, *інженер*, *сапер*, *бомба*, *армія*, *матеріал*, *магнат*, *мільйон*, *мільярд*, *мільйонер*, *мільярдер* (“Що таке поступ”); *граматика*, *діалект*, *санскрит*, *студіювати*, *інтелігентний*, *традиції*, *тип*, *інтермедії*, *євангеліє*, *шаблон*, *прогрес*, *жаргон*, *тенденція*, *салон*, *сопартійники*, *москвофіли*, *форма*, *сфера*, *лексика*, *серія*, *артист*, *момент* (“Літературна мова і діалекти”); *версифікація*, *іродіада*, *новелістична продукція*, *ілюзія*, *публіка*, *автор*, *композиція*, *комбінувати*, *фальшивий*, *політичні агітатори*, *фрази*, *колорит*, *інтуїція*, *вulgарний*, *фразеологічний*, *істріософія* (“Ів. Федорченко. Іродіада. Богоблудниця”) тощо.

Як бачимо, серед наведених лексем чимало вже таких, що уживалися в художніх творах. Проте натрапляємо і на цілком нові, пов’язані безпосередньо з тематикою наукової розвідки. Зокрема це слова соціально-економічної сфери: *конкуренція*, *прогрес*, *магнат*, *мільйонер*, *мільярдер*, *мануфактура*, *концерн*, *нація*, *продукція*; військової: *карабін*, *артилерія*, *сапер*, *бомба*, *армія*; культурологічної та морально-етичної: *деморалізація*, суспільно-політичної: *сопартійники*, *москвофіли*, *політика*, *політичні агітатори*, *українофіл*, *європеїзація*, *цивілізація*; психологічної: *істерія*, *реакція*, *психіатр*, *рефлексії*, *ілюзії*, *темперамент*, *сангвіністичний*, *інтуїція*; філологічної: *література*, *критика*, *граматика*, *діалект*, *санскрит*, *лексика*,

жаргон, фрази, фразеологічний; мистецької: *артист, акорди, інтермедії, колорит, трагедія, публіка, автор*; освітянської: *бібліотека, інтелігенція*; конфесійної: *євангеліє, клерикали, консисторія, парафія*; технічної: *телеграф, телефон* тощо. Цікаво зазначити, що вже у творах великого Каменяра натрапляємо на досить сучасні терміни, такі, як *європеїзація, фарисейство* тощо.

Це здебільшого латинські слова: *конкуренція* (concurrentia – змагання, суперництво), *магнат* (magnatus – багата, знатна людина), *нація* (natio – народ, плем'я), *прогрес* (progresus – рух уперед, розвиток), а також *агітатор, ілюзії, інтелігенція, інтуїція, клерикал, література, мануфактура, парафія, продукція, рефлексії, темперамент*; грецькі: *бібліотека* (βιβλιοθηκη), *граматика* (γραμματικη), *істерія* (υστερα), *фраза* (φρασις), а також – фарисеї; французькі: *армія* (armee), *артилерія* (artillerie), *карабін* (carabine), *мільйонер* (millionaire – власник мільйонного капіталу), *мільярдер* (milliardaire – власник мільярдного капіталу), *сапер* (sapeur), а також *бомба, жаргон, реакція, цивілізація*; англійські: *концерн* (concern); італійські: *акорд* (accordo – узгодженість, злагодженість) тощо.

Чимало іншомовних слів містять заголовки його наукових праць, зокрема: “*Містифікація чи ідіотизм?*”, “*Католицький панславізм*” та ін.

У своїй науковій практиці І. Франко часто подає іншомовний термін у первісному вигляді, наприклад: Oberund Unterbewusstsein (“свідомість”), Emfinduslehre (“наука про відчуття”), Seelentiefen (“глибина душі”). Подаючи їх переклад у виносках чи підрядково, вчений тим самим пропонував свій варіант національного терміна-відповідника. “Певна річ, – писав І. Франко, – що відкидування, а часто й дуже недотепне перекладання міжнародних слів, особливо в міжнародній термінології, ще більше відділило слов’ян одних від других, а й припинання слів з одної слов’янської мови до другої робилося не раз в надто великій мірі і без приновлення до духу і звукових правил рідної мови” (“Слов’янська взаємність у розумінні Яна Коллара і тепер” [8: т. 29: 72]).

Чимало іншомовних слів з’явилося в українській мові завдяки перекладацькій діяльності І. Франка. Він перекладав з різних мов і художні твори, і публіцистичні, і наукові праці. Як стверджує Т. Панько, йому належить значна частина соціально-економічних та суспільно-політичних термінів, які увійшли до українського лексичного фонду внаслідок перекладу творів тогочасних учених. Зокрема у збірці “В наймах у сусідів”, яка містить роздуми з приводу різних економічних теорій, І. Франко ілюструє хаос, в якому перебувала тогочасна соціально-економічна лексика. Чимало нових слів вводить сам перекладач. “Увагу привертає постійне тлумачення І. Франком іншомовних термінів – описове або шляхом глосів: “*Амортизація* (уморене) се на око зовсім невинна штука – сплата довгу частинами...” [6: 34]. Окрім того, І. Франко створює з іншомовних основ, а потім постійно уживає у своїх наукових розвідках терміни: *арендоване, банкрутоване, концентроване, змонополізоване, продукційність, економічність* тощо. Окремі терміни нових теорій він подає майже без перекладу: *консумція, експропріація, конфіскація, продукція,*

експлуатація, акумуляція капіталу, продукція капіталу тощо. Хоча в більшості випадків він намагався підбирати національні відповідники до іншомовних слів.

“Вплив однієї мови на іншу, – в розумінні І. Франка, – це не тільки зовнішній фактор, адже він пов’язаний із внутрішнім станом мови-рецептора, яка вибирає те, що відповідає її структурі й функціональному регулюванню національних і міжнародних елементів” (“Теорія і розвій історії літератури” [8: т. 40: 40]).

Отже, творча спадщина великого Каменяря наскрізь пронизана іншомовними словами, які свідчать про глибоку обізнаність ученого, письменника, громадського діяча з мовами і культурами різних народів, про його полілінгвальну та полікультурну компетентність. Застосування своїх енциклопедичних знань на ниві рідної культури збагачувало її, ставило її в ряд високорозвинених держав Європи. Незважаючи на те, що на той час Україна ще не існувала як держава, а українська мова не мала державного статусу, І. Франко своєю творчістю доводив, що такий народ є, що мова українська існує і вона нічим не гірша за інші європейські мови, що нею можна писати не лише художні твори, а й досить складні філософські трактати, публіцистичні та наукові праці.

Література:

1. Карпенко М., Маймескул О. Нетранслітеровані іншомовні елементи в ідеостилі Івана Франка: до проблеми розв’язання ситуації “лексичного дефіциту” творчої особистості // Іван Франко і творення української суверенної держави. – К., 1996.
2. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка. – Львів, 2006.
3. Ліпкевич І. Полонізми у творах Івана Франка // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: Збірник наукових праць Міжнародної конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському ун-ті. – Львів, 1999. – Ч. 2.
4. Онишкевич М. Полонізми і діалектизми (бойкізми) та їх коментування в творах Івана Франка // Питання слов’янського мовознавства. – 1963. – Кн. 9.
5. Панько Т. Від терміна до системи. – Львів, 1978.
6. Панько Т. Мова і нація в естетичній концепції Івана Франка. – Львів, 1992.
7. Токар В. Іншомовна лексика в мові творів І. Франка // Матеріали республіканської наукової конференції, присвяченої 115-річчю від дня народження та 55-річчю з дня смерті І. Франка: Тези доповідей. – Житомир, 1971.
8. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
9. Ціхоцький І. Нетранслітеровані конструкції як засіб мовної характеристики (на матеріалі Франкового ідеостилу) // Вісник Львів. ун-ту: серія філол. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч. 2.

Умовні скорочення

СІС – Словник іншомовних слів / За ред. акад. О. Мельничука. – К., 1985.